

11. Bodleian Library (Oxford, Great Britain). – MS Bodleian 614.
12. Bodleian Library (Oxford, Great Britain). – MS Douce 366.
13. Bodleian Library (Oxford, Great Britain). – MS Douce 88.
14. Bodleian Library (Oxford, Great Britain). – MS Junius 11.
15. Borough Customs/ Ed. by M. Bateson. – Selden Society, 18, 21, 1904-06. – Vol. I.
16. British Library (London, Great Britain). – MS Royal 1 D I.
17. British Library (London, Great Britain). – MS Arundel 157.
18. British Library (London, Great Britain). – MS Egerton 1151.
19. British Library (London, Great Britain). – MS Harley 3244.
20. British Library (London, Great Britain). – MS Harley 4751.
21. British Library (London, Great Britain). – MS Harley 5102.
22. British Library (London, Great Britain). – MS Harley 603.
23. British Library (London, Great Britain). – MS Royal 1 D I.
24. British Library (London, Great Britain). – MS Royal 1 D X.
25. British Library (London, Great Britain). – MS Royal 12 C XIX.
26. British Library (London, Great Britain). – MS Royal 12 F XIII.
27. British Library (London, Great Britain). – MS Royal 13 C VII.
28. British Library (London, Great Britain). – MS Sloane 2435.
29. Clark D. The Shop within? An Analysis of the Architectural Evidence for medieval Shop// Architectural History. – 2000. – Vol. 43.
30. Corpus Christi (Cambridge, Great Britain). – MS 22.
31. CVMA № 002138 // Corpus Vitrearum Medii Aevi: Medieval Stained Glass in Great Britain [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cvma.ac.uk/>.
32. Dombibliothek Hildesheim (Hildesheim, Germany). – St. Alban's Psalter.
33. Goldberg P. J. P. The public and the private: women in pre-plague economy // Thirteenth Century England III Proceedings of the Newcastle upon Tyne Conference / Ed. by P.R. Coss, S.D. Lloyd. – 1991.
34. Goldberg P. J. P., Kowalevski M. Introduction. Medieval domesticity: home, housing and household // Medieval Domesticity: Home, Housing and Household in Medieval England/ Ed. by M. Kowalevski, P. J. P. Goldberg. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
35. Matthaei Parisiensis monachi sancti Albani, Chronica majora/ Ed. by H. R. Luard. – In 7 vols. – Vol. V. A.D. 1248 to A.D. 1259. – London, 1880.
36. Munby J. J.C. Buckler, Tackley's Inn and Three Medieval Houses in Oxford // Oxoniensia. – XLIII. – 1979.
37. Our English home: its early history and progress, with notes on the introduction of domestic inventions. – Oxford; London: J.H. and Jas. Parker, 1861.
38. Palliser D.M., Slater T.R., Patricia Dennison E. The Topography of towns 600-1300// The Cambridge urban history of Britain. In tree vol. –

- Vol. 1, 600-1540/ Ed. by D. M. Palliser. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
39. Pantin W.A. Medieval English Town-house Plans // Medieval Archaeology (Society for Medieval Archaeology). – № 6. – 1962.
40. Quennell M., Quennell C. H. B. A History of Everyday Things in England. – London: B. T. Batsford Ltd, 1918.
41. Schofield J. The construction of Medieval and Tudor Buildings in the City of London // Construction History. – Vol. 7. – 1991.
42. Shelby L. R. Medieval Mason's Tool. II. Compass and Square// Technology and Culture. – 1965, Spring. – Vol. 6, № 2.
43. Shelby L. R. Medieval Mason's Tool: The Level and the Plumb Rule// Technology and Culture. – 1961, Spring. – Vol. 2, № 2.
44. The Cambridge songs: a Goliard's song book of the XIth century/ Ed. by K. Breul. – Cambridge: Cambridge University Press, 1915.
45. The Chronicle of Florence of Worcester: With the Two Continuations; Comprising Annals of English History, from the Departure of the Romans to the Reign of Edward I/ Transl. by T. Forester. – London: H. G. Bohn, 1854.
46. The Leet Jurisdiction in the City of Norwich/ Ed. by W. Hudson. – Selden Society, 5. – 1892.
47. The medieval household daily living: Medieval Finds from Excavations in London, c.1150-c.1450 – Vol. 6/ Ed. by G. Egan. – London: The Stationery office, 1998.
48. The National Archives (TNA, Great Britain). – Ancient Petition. – SC 8/322/E541.
49. The National Archives (TNA, Great Britain). – Ancient Petitions. – SC 8. – № 202/10063.
50. Trinity College (Cambridge, Great Britain). – MS 884.
51. Trinity College (Dublin, Great Britain). – MS 177.
52. Victoria and Albert Museum (London, Great Britain). – Tiles Collection.
53. Wood M. Norman domestic architecture // The Archeological Journal. – XCII. – 1935.
54. Англійські фабліо XIII ст.: Оповідання у віршах/ Пер. з середньоангл. – К.: Український письменник, 2013.
55. Ле Гофф Ж. Цивілізація середньовічного Запада/ Пер. с фр. – Екатеринбург: У-Фактория, 2007.
56. Пастуро М. Повседневная жизнь Франции и Англии во времена рыцарей круглого стола/ Пер. с фр. – М.: Молодая гвардия, 2001.
57. Фоссье Р. Люди Средневековья / Пер. с фр. – СПб: Евразия, 2010.
58. Ястребицкая А. Я. Западная Европа XI – XIII веков: Эпоха. Быт. Костюм. – М.: Искусство, 1978.

Надійшла до редколегії 03.06.14

А. Охрименко, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ДОМ КАК ЖИЗНЕННЫЙ УНИВЕРСУМ АНГЛИЙСКОГО МЕЩАНСТВА XI-XIII вв.

На основе письменных, археологических и визуальных источников охарактеризован городской дом Англии XI-XIII вв. Проанализировано значения дома как особого социального пространства в повседневной жизни английского мещанства развитого Средневековья.

Ключевые слова: дом средних веков, повседневная жизнь, средневековый город, Англия, развитое Средневековье.

A. Okhrimneko, Postgraduate Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

HOUSE AS A LIVING UNIVERSE OF THE ENGLISH TOWNSPEOPLE OF THE XITH-XIIITH CENTURIES.

On the written, visual and archaeological sources, the article describes townhouse in England of the XIth-XIIIth centuries. Author analyses the values of the house as a special social space in the daily life of the English townspeople during High Middle Ages.

Keywords: Norman domestic building, daily life, medieval city, England, High Middle Ages.

УДК 327[(477):(4)]"17/19"

М. Парахіна, канд. іст. наук, наук. співроб.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

УКРАЇНСЬКА НАЦІЯ В ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ:

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Геополітичні зміни, які торкнулися всієї системи міжнародних відносин наприкінці ХVІІІ – початку ХІХ ст., і поява на політичній карті світу цілого ряду нових державних утворень спричинили потребу наукового переосмислення історії народів, які тривалий час не мали власної державності і як складова імперій були об'єктом політичного протистояння у регіональному і світовому масштабі. В статті проаналізовані основи державної етнополітики, обґрунтовано засади формування національної ідеї, як чинника українського державотворення, окреслено роль України в міжнародних відносинах кінця ХVІІІ – початку ХХ ст., визначено роль і місце українського народу як рушійної сили національно-культурного відродження. Показано значення ідеї слов'янської взаємності у різних її проявах та розвитку міждержавних контактів.

Ключові слова: Україна, Російська імперія, Австрійська імперія, політика, міжнародні відносини, національно-культурне відродження.

В історичній науці України за роки новітньої державної незалежності відбуваються суттєві зрушення в розвитку наукових досліджень, передусім у тематич-

ному та в теоретико-методологічному плані. Активно переосмислюються, повертаються й дискутуються схеми та періодизації класичної української історіо-

графії, де особливе місце належить історії XIX століття, яке називають добою "українського національного відродження" [4]. Вказані аспекти значною мірою визначають актуальність і науково-теоретичну значущість дослідження ролі української нації в загальноєвропейському контексті, участі України в міжнародних відносинах кінця XVIII – початку XX ст.

Кінець XVIII – початок XIX ст. був часом великих політичних змін і соціальних перетворень у Центральній та Східній Європі. Наприкінці XVIII ст. перестала існувати Річ Посполита, до складу якої входила значна частина українських земель. На південних кордонах зникло Кримське ханство, що з кінця XV ст. становило постійну військову загрозу для українських етнічних земель. Внаслідок цих змін зникли держави, які традиційно помітно впливали на розвиток подій в Україні у пізньосередньовіччя і ранньомодерну добу. У новітній час українські землі виступили у новій політичній конфігурації: після першого розподілу Польщі (1772) до складу Австрійської імперії були включені Галичина, частина Волині і Поділля, у 1783 р., після чергової війни з Туреччиною, Росія приєднала до себе Крим і північночорноморські степи; у 1775 р. до Австрії була приєднана Буковина, яка була частиною Османської імперії; після другого поділу Польщі (1793) до Російської імперії перейшла Правобережна Україна (Київщина, Волинь, Поділля), після третього поділу (1795) – Берестейщина.

Наприкінці XVIII ст. українські землі опинилися у складі Австрійської та Російської імперських політичних систем, життя в яких істотно відрізнялося від звичних умов. Обидві імперії були величезними територіальними об'єднаннями, що складалися з центру і підвладних територій, заселених різними народами. Особливістю життя у складі імперій стала його детальна регламентація. Ставлення обох імперій до українських земель, загарбаних ними наприкінці XVIII ст., мало значні відмінності. Австрійська імперія була групою різних народів, з середовища яких жоден не мав абсолютної більшості. Внаслідок цього австрійський уряд ніколи не намагався стверджувати, що українські землі є корінними імперськими землями, і тільки доводив своє право володіти ними, визнаючи при цьому, що їх населяють інші народи. Російська імперія ніколи не визнавала, що підкорила землі, заселені іншим народом, навпаки, російський уряд постійно підкреслював, що землі Наддніпрянщини є давньою і невід'ємною частиною Росії, яку раніше у неї відняли, а тепер повернули. Український народ вважали "малоросами" і частиною "великоруського народу". Лише наприкінці XIX ст. внаслідок розгортання українського національного руху в імперських верхах про них найчастіше з майже неприхованим роздратуванням почали говорити як про "іногородців". Наявність в імперії російського народу, який складав більшість населення, викликала політику насильницької русифікації всіх сфер суспільного життя. Внаслідок цього питання збереження народної культури, історії та мови стало, без перебільшення, питанням виживання українців як етносу.

Основним змістом політичного життя на українських землях у кінці XVIII – першій половині XIX ст. була їхня інтеграція у державну систему Російської й Австрійської імперій. Лівобережна Україна, територія колишньої козацької держави Гетьманщини, вже протягом XVIII ст. поступово втрачала свій напівавтономний статус. Але найвиіршальніші зміни сталися починаючи з 1780-х рр. У 1781 р. була скасована полково-адміністративна система. Гетьманщина була розділена на три намісництва – Київське, Чернігівське та Новгород-Сіверське, які підпорядковувалися владі малоросійського генерал-губернатора. У 1835 р. тут було відмінено традиційне

українське право, яке ґрунтувалося на Литовському статуті, а упродовж 1831-1835 рр. скасовано міське самоуправління, засноване на магдебурзькому праві. Під час уніфікації адміністративного поділу 1831 р. з території колишньої Гетьманщини були утворені Полтавська та Чернігівська губернії [2, с. 14].

Ступінь інтеграції Правобережної України до складу Російської імперії довгий час була дуже низькою, а сама її територія залишалася тереном польських політичних і культурних впливів. Інтеграція Правобережжя в Російську імперію активізувалась лише після розправи з польським повстанням 1830-1831 рр.

У порівнянні зі статусом українських земель під Російською імперією, які управлялись з єдиного центру – Петербургу, західноукраїнські належали до різних адміністративних одиниць Габсбурзької монархії. Закарпаття фактично управлялося з Будапешту, Галичина безпосередньо підлягала Відню, а Буковина, яка була приєднана до Галичини у 1787 р., з 1849 р. знову отримала статус окремої провінції.

Перебування під імперською владою змінило характер участі України в європейській міжнародній політиці. Відсутність власної державності стала причиною того, що вона не могла виступати дієвим суб'єктом у міжнародних відносинах. Відтепер українські землі грали роль об'єкта в політичних комбінаціях інших держав. Наддніпрянська Україна протягом першої половини XIX століття неодноразово привертала увагу тих європейських політиків, які розробляли плани ослаблення Російської імперії через відділення завойованих нею територій.

Політичне становище слов'янських народів, позбавлених своєї державності, породило ідею слов'янської взаємності, початки якої припадають на кінець XVIII ст. Слов'янська ідея розгалужувалася на багато варіантів, але у всіх своїх виявах була утопічною: історичні умови існування кожного слов'янського народу завжди виявлялися сильнішими за цю ідею. Проте вона значно впливала на характер міжслов'янських культурних зв'язків [7]. Розвиток взаємин українців з слов'янським світом у політичному і культурному ареалі Австрійської держави був зумовлений об'єктивними факторами: подібністю політичних, суспільних та економічних умов розвитку, спільністю інтересів у боротьбі за національну свободу.

Включення слов'янських земель до складу Габсбурзької монархії певним чином вплинуло не лише на їхній загальний економічний, суспільний і культурний розвиток, але й на характер взаємин з народами монархії, в тому числі з українцями Закарпаття, Галичини і Буковини. Цей вплив виявлявся по-різному (шляхом державної політики, через особисті взаємини тощо). Якнайширше і різноманітніше він проявився у сфері культури, насамперед в освіті та науці. Специфіка контактування споріднених культур породжувала багатоманітність форм і засобів засвоєння попередніх здобутків сусідніх народів. Носії певної культури породжували патріотичні настрої у сусідів, активізували процеси, пов'язані з формуванням національних культур. Ці взаємозумовлені процеси проходили інтенсивно і були стрижнем своєрідного феномену слов'янства – національного відродження [3].

До реалізації своїх планів територіального розширення Габсбурги просувалися поступово, але цілеспрямовано. Конкретизовано час і умови включення слов'янських земель до складу австрійських володінь впродовж XI – першої половини XIX ст. Австрійська імперія стала багатонаціональною державою, в якій слов'яни становили майже 40% населення. Історичні землі словенців, чехів, словаків, хорватів, сербів, поляків та українців, які входили до складу габсбурзьких володінь як повністю (чехи, словаки і словенці), так і

частково (серби, хорвати, поляки і українці), були роз'єднані адміністративно. На середину XIX ст. хорвати населяли Хорватію і Славонію, Військовий Кордон, Далмацію та Істрію, серби – Воеводину, Хорватію і Славонію, Військовий Кордон та Далмацію, словенці – Крайну, Примор'я, південні частини Штирії і Каринтії, Венеційську область та західні райони Угорщини, чехи і словаки – територію переважно у межах своїх етнічних земель, поляки – Галичину і частину Силезії, українці – Галичину, Буковину, Закарпаття та схід Словаччини [5].

Магістральним у внутрішній політиці віденського правлячого двору в першій половині XIX ст. стало слов'янське питання, зокрема, ставлення до національного руху слов'янських народів. Політичні вимоги висували та обґрунтовували чільні представники слов'янських народів – чехів, словаків, словенців, хорватів, поляків, українців. Водночас ці народи різнилися рівнем освіченості, етно-національної самосвідомості, що було зумовлено їхнім історичним розвитком у відмінних геополітичних ареалах (австрійському і угорському). Революція 1848-1849 рр. значно активізувала національний рух слов'ян імперії. Спробою виходу з кризи було проведення на початку 50-х років чергової політико-адміністративної реформи. Територія імперії була поділена на 15 адміністративних одиниць – намісництв. Тоді ж Буковину виділено з складу Галичини в окремий коронний край, який з 1861 р. іменувався герцогством. Трансильванія, Хорватія і Славонія, Військовий Кордон, Сербська Воеводина і Банат вийшли з правового підпорядкування Угорщини і стали окремими адміністративними одиницями. Далмація і надалі залишалася особливою імперською територією. Адміністративний поділ 1849 р. Угорського королівства на округи фактично призвів до виділення словацької етнічної території (Братиславський і Кошицький округи). Згодом тиск нових політичних сил змусив Габсбургів переглянути свій державно-політичний курс. Намагаючись забезпечити майбутню імперії у все важчих для себе політичних умовах, бажаючи зберегти свої володіння, Габсбурги пішли на децентралізацію влади, що наочно продемонструвала австро-угорська угода 1867 р. [5, 6].

Нова доба в історії українсько-російських взаємин розпочинається на межі XVIII – XIX ст., коли Україна втрачає власну соціально-політичну організацію, її життєвий уклад швидко темпами уніфікується відповідно до загальноімперських зразків. Утім навіть за таких умов український проект виявляється досить живучим. Для інтелектуального розвитку України у цей період характерним було проектування історіографічних наративів на тогочасні суспільні реалії. Свідоме використання історії для самоідентифікації та конструювання нової ідеології, з чого, власне, пізніше і виріс політичний рух українців, а також постала вже модерна українська нація, є домінантою інтелектуальної боротьби еліт України та Росії. Важливою складовою цього процесу є суперництво за право володіння давньоруським історичним спадком, який в одних випадках видається за доцільне об'єднати, а в інших – поділити.

Ще більш заплутаними й складними є сюжети, пов'язані з політизацією українського руху в Російській імперії. Перш ніж викристалізуватись, українська національна ідея, намагання реалізувати яку стало головним завданням національно заангажованих ідеологів, пройшла тривалий і далеко не завжди прямолінійний шлях самоствердження. Упродовж усього XIX ст. спостерігається зародження та розвиток різних варіантів вирішення українського питання в Російській імперії [8].

Наприкінці XVIII ст. українське суспільство становило певну соціальну одиницю, досить тісно інтегровану в загальноімперські структури. Таку одиницю, яка активно взаємодіяла з російським етносом в сфері політики, культури, соціальних відносин, і при цьому не лише зазнаючи певних впливів з боку російського суспільства, а й активно впливаючи на розвиток цього самого суспільства.

На початку XIX ст. Російська імперія завершила формування своєї території, що простяглася зі сходу на захід від Тихого океану до Балтійського моря і яку населяли десятки великих і малих народів. У цей період інтелектуальні еліти і українського і російського народів виявили готовність до реалізації власних націотворчих проектів. Однак український проект був вельми скромним, ставив собі за завдання вироблення модерної національної ідентичності та прищеплення її народним масам. Росіяни ж були у значно вигіднішому становищі. Вони мали незрівнянно потужніші ресурси, насамперед державу, вироблену мову, літературу, систему освіти та засоби масової інформації [1, с. 361].

Період кінця XVIII – початку XX ст. в Україні був певною історичною добою національного самоусвідомлення. Розпочавшись з ліквідації козацької державності, ця доба тривала до Першої світової війни. Співставляючи українську націю з європейськими народами слід визнати, що останні всю свою суспільну енергію в XIX ст. акумулювали на проблемі національного визволення і реалізували її по закінченню Першої світової війни. Таким самим шляхом йшла й Україна. Постановка національної проблеми відбулась під впливом європейських ідей романтизму невеликим колом гуманітарної інтелігенції, яка займалася вивченням української етнографії, історії та фольклору.

На початку XIX ст. виникають і організаційно оформлюються прояви політичної і соціальної опозиції пануючому режиму. Глибинні причини цього явища були пов'язані з соціальною трансформацією суспільного життя. Причини зовнішньополітичного характеру були пов'язані із впливом подій Французької революції, наполеонівських війн, які продемонстрували невідповідність європейським стандартам застарілих форм життя Російської імперії. Провідною силою опозиційного руху виступала верхня верства: українське дворянство, російська аристократія, вище офіцerstvo, польська шляхта. В останнє десятиліття XIX – перше XX ст. значно розширилася соціальна база національного руху. Національна ідея охопила й певні кола підприємців, не лише українців за походженням, а й тих, які були незадоволені централістською політикою російського уряду і відбивали регіональну економічну свідомість.

Список використаних джерел

1. Верстюк В.Ф., Горобець В.М., Толочко О.П. Україна і Росія в історичній ретроспективі: Українські проекти в Російській імперії. – К.: Наукова думка, 2004. – 502 с.
2. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – 2-е видання. – К.: Генеза, 2000. – 249 с.
3. Дашкевич Я. "Весна народів" 1848 року та її передісторія в Україні // Вісник Львівської комерційної Академії: Серія гуманітарні науки. – Вип. 3. – Львів, 2000. – С. 5-13.
4. Кондратюк К., Мандзяк В. Українське національне відродження XIX – початку XX століть у сучасній вітчизняній історіографії // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми. – Кол. монографія за ред. Л. Зашкільняка. – Львів: Львівський національний університет ім. І.Франка, 2004. – С. 154-157.
5. Кріль М. М. Слов'янські народи Австрійської монархії: культурно-освітні та наукові зв'язки з українцями. 1772-1867. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.02. – Всесвітня історія. Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 1999.
6. Кріль М.М. Українсько-чесько-словацькі прогресивні громадські зв'язки 40-60-х років XIX ст. // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1985. – Вип.31. – С.37-45.
7. Магочий П. Українське національне відродження. Нова аналітична структура // Український історичний журнал. – 1991. – № 3. – С. 97-107.
8. Політична історія України. XX ст.: У 6 т. Т. 1: На зламі століть (кінець XIX – 1917 р.) / Ю.А. Левенець (кер.), Л.П. Нагорна, М.С. Кармазіна. – К.: Генеза, 2002. – 424 с.

Надійшла до редколегії 08.05.14

М. Парахина, канд. ист. наук, науч. сотр.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

УКРАИНСКАЯ НАЦИЯ В ОБЩЕЕВРОПЕЙСКОМ КОНТЕКСТЕ: УКРАИНСКИЙ ВОПРОС В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ КОНЦА XVIII – НАЧАЛА XX В.

Геополитические изменения, которые коснулись всей системы международных отношений в конце XVIII – в начале XX вв., и появление на политической карте мира целого ряда государственных образований создали необходимость научного переосмысления истории народов, которые долгое время не имели собственной государственности и как составляющая империй были объектом политического противостояния в региональном и мировом масштабе. В статье проанализированы основы государственной этнополитики, обосновано принципы формирования национальной идеи как фактора украинской государственности, акцентирована роль Украины в международных отношениях конца XVIII – начала XX вв., показана роль и место украинского народа как движущей силы национально-культурного возрождения. Показано значение идеи славянской взаимности в различных ее проявлениях и развитии межгосударственных контактов.

Ключевые слова: Украина, Российская империя, Австрийская империя, политика, международные отношения, национально-культурное возрождение.

M. Parackhina, PhD (equiv. in History), Research Fellow
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

UKRAINIAN NATION IN A EUROPEAN CONTEXT: THE UKRAINIAN ISSUE IN INTERNATIONAL RELATIONS OF THE LATE 18TH – THE EARLY 20TH CENTURY

The geopolitical changes that affected the whole system of international relations at the end of 18th – the early 19th century, and a number of new state entities on the political world map caused the necessity to rethink on a scientific basis the history of the peoples, who had no any own nationhood for a long time and were, as a part of empires, object of political infighting on a regional and global scale. On the basis of public ethnopolitics analysis, the article substantiates the principles to form a national idea as a factor of Ukrainian state-building, describes the role of Ukraine in international relations of the late 18th – the early 20th century, and defines the role and place of the Ukrainian people as a driving force of national culture revival.

Key words: Ukraine, Russian Empire, Austrian Empire, politics, international relations, national culture revival.

УДК 94 (4)

Я. Пилипчук, канд. іст. наук, мол. наук. співроб.
Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, Київ

ТОТЕМИ У КИПЧАКІВ

У статті розглядаються тотеми в історії кипчаків. Аналізуються антропоніми кипчаків пов'язані з тваринами. Зміїні (драконячі) та песьячо-вовчі антропоніми були не тільки тюркською, але загальнолюдською рисою. Серед кипчаків були популярними інші тваринні тотеми (кошачі, птахи, польові тварини, рогата худоба).

Ключові слова: тотеми, кипчаки, антропоніми, дракони, вовки, собаки, польові тварини, рогата худоба, кошачі, тварини, птахи.

Одним із цікавих питань історії кипчаків є соціальна історія. Поки що малорозробленим є питання тотемів (тобто тваринних символів) у кипчацькому суспільстві. Однією з цікавих праць є стаття П. Голдена, в якій з'ясовується роль собак та вовків у кипчацькій релігії [31, р. 87-97]. Також цікавою є публікація А. Досимбаєвої, присвячена Дракону як тюркському символу [9, с. 119-132]. Завданням даної роботи є визначити, чи були дракон та вовк загальнокипчацькими символами, чи були історичні прецеденти використання цієї символіки іншими народами. Важливо також з'ясувати, чи існувала ще тваринна символіка окрім вовчо-собачої та зміїної.

У кипчаків, як і у давніх германців, користувались великою пошаною мужні воїни. Анна Комніна повідомляла, що перед битвою при Левуніоні Маніак (Боняк) та Тогортах (Тугоркан), коментуючи нерішучість ромеїв казали, що їм все одно чиє м'ясо їсти – вівці чи вовка. Ромеїв порівнювали з баранами, а печенігів порівнювали з вовком, твариною, котра користувалась повагою у тюркських кочівників. У легенді про походження тюркютів вовчиця була названа предком тюрк, а елітні заго-ни воїнів називались *böri*, тобто вовки. На штандартах зображувались вовчі голови. Кипчаки, як і інші тюрки, зне-важали смерть. Хунну, гуни та тюркюти гадали за честь загинути під час битви. Смерть у похилому віці вважалась ганьбою. Тюрки, як і скандинави, вважали, що хоробрий воїн після смерті буде винагороджений. Римлянин Овідій порівнював сарматів із вовками. Цим літературним при-йомом автор підкреслював хижацьку натуру та кровоже-рність кочівників [15, Книга 8, Параграфи 4-6; 25, с. 15-17, 19; 10, с. 139-140, 185; 31, р. 89, 92; 20].

У кочовиків образ вовка був позитивним та сакралі-зованим. Порівняння богатиря з вовком було престиж-ним. Наприклад, головний герой киргизського епосу "Ма-нас" порівнювався із сивогривим вовком. Подібний епі-тет – вовк – використовувався і для характеристики Коб-ланди-батиря. Героя тюркського епосу Кьор-огли також порівнювали з вовком. Це порівняння було показником відваги. В орхонських надписах кагани порівнювались з вовками. Вовк був символом хоробрості, вміння битися до останнього та кровожерності. Треба відзначити, що порівняння людей з вовками зустрічаються у "Махабха-раті", "Молодшій Едді", "Іліаді". Один із скандинавських клатів називався Ільфінгир, тобто люди з вовчою шкірою. У "Сазі про Інглінгів" берберки порівнювались з ведме-дями та вовками. Назви елітних індоіранських воїнів *marya/mairya* також перекладались як вовки. Назва іранської країни Гірканії походила від іранського позна-чення вовка. Образ воїна як вовка використовувався в язичництві індоєвропейських народів. Культ вовка існу-вав у слов'яно-балтського племені неврів. Образ вовка сакралізований і у горських народів Кавказу. Варто зазна-чити, що образ вовка до цих пір користується популярні-стю у чеченців. Відносно слов'ян, то у часи язичництва вовк обожнювався. У слов'ян Перун вважався вовчим пасти-рем. Серед південних слов'ян популярне ім'я Вук (вовк). Інша назва лютичів – вільці – буквально значила вовки. Якщо вовки йшли за військом, це вважалось добрим зна-ком і означало, що військо переможе. Образ вовка завжди пов'язувався з битвою [10, с. 132-134; 31 р. 91-92; 24].

Важливе місце у релігії кипчаків займали собаки. Ба-гато вождів мали собачі імена – *Qutuz* (скажений пес),